

BİLGİ NOTU

BİLGİ NOTU: AFRİKA'DAKİ ÇİN SERMAYESİNİN DOĞASI

Yazar: Scott D. Taylor^[1]

Scott D. Taylor'ın bu makalesi, Çin'in Afrika yatırımları üzerine Ching Kwan Lee^[2], nin yazdığı “The Specter of Global China: Politics, Labor and Foreign Investment in Africa” adlı kitabın bir kritiğidir. Çin'in devlet ve özel sektör yatırımlarının yurt dışında boy göstermesiyle birlikte Çin'e yöneltilen eleştirilerin veya verilen desteklerin Zambiya örneği üzerinden ne derece doğru olduğunu irdeleyen bu makale, Çin ve Afrika perspektiflerinin aynı anda işlenmesi bakımından dikkat çekicidir.

Zambiya Devlet Başkanı Michael Sata^[3], seçimleri kazanmasından 15 yıl kadar önce Çin'in Afrika'daki ve ülkesindeki varlığı üzerine ciddi eleştiriler yapmaktaydı. Sata, 2000'lerin ortasında Çin'in Afrika açılımının birçok uzman tarafından heyecanla karşılanmasını “affedilemez bir hata” olarak görmüştü. 2007 yılında “Harvard Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları” dergisinde Çin eleştirilerini kapsayan bir makale kaleme aldı.

“Zambiya’nın Çin yatırımları deneyimi, Afrika’nın köleleştirilmesine yol açan merkantalist dönemdeki deneyimine oldukça yakındır. Avrupa’nın kolonyal sömürüsü ile Çin’in sömürüsünü karşılaştırdığımızda Avrupa sömürüsü daha sevecen gözükmetedir. Avrupa sömürüsü ticari odaklı iken en azından altyapı yatırımı yapıyordu... Diğer taraftan Çin yatırımları ise Afrika’dan “alabildiğin kadarını al ve arkana bakma” şeklinde olup Afrikalıların refahını düşünmemektedir. Afrikalılar, Avrupalıların sömürü, baskı ve insancıl yaşam arzusunu yok eden siyasal koşullarını reddettiği gibi hiç şüphe yok ki Çin’in baskı ve sömürüsünü de reddedecektir.”

Afrika’daki Çin varlığı belirginleştikçe, Zambiya bir “sıfır noktası” olarak ortaya çıktı. Çin’e ait bir fabrikadaki 50 kişinin hayatını kaybettiği kaza ve Çinli yöneticilerin insancıl olmayan koşulları görmezden gelen tutumu, Zambiya’daki Çin varlığını sorgulanır hale getirdi. Geçen yıllar bu travmayı iyileştiremediği gibi Çin’in varlığını da daha görünür kıldı.

Sata’nın 2007 yılındaki makalesine hâkim popülist ton, 2 yıl önce Çin’e ait bir fabrikada meydana gelen ve 50 kişinin öldüğü patlamanın artçılara dayanmaktaydı. Çin’in Afrika’daki varlığı, kıta dışında alarm zillerini çaldırmaya başlamıştı. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2011 yılında Çin’i Afrika’daki iş gücüne karşı tatbik ettiği programları eleştiren bir rapor yayınladı. Aynı yıl ABD Dışişleri Bakanı olan H. Clinton, Afrika temasları sırasında Çin’i “yeni sömürgecilik” ile suçlayarak Çin’in Afrika’daki yatırımlarını “doğal kaynakları al, liderlere para öde ve git” olarak özetledi.

Yine de Afrika’daki yaygın Çin algısı retorik açıdan beklenenden daha az düşmancadır. Çoğu ankete göre Afrikalılar Çin varlığını olumlu karşılamakta ve ABD’nin geçmiş dönemlerdeki kolonyal uygulamalarını daha yüksek sesle eleştirmektedir. Anketlere göre Afrikalılar Çin’i ticaret açısından “adil” olarak tanımlarken diğer başlıklarda oldukça hasmane bulmaktadır. 2016 yılında, 36 Afrika ülkesinden katılımcılarla yapılan “Afrika Barometresi”ne göre, katılımcıların yüzde 63’ü Çin yatırımlarını olumlu karşılamakta ve özellikle altyapı yatırımlarından ve düşük fiyatlı Çin ürünlerinden memnuniyetlerini vurgulamaktadır.

Anket bir gül bahçesi vaat etmemektedir. Katılımcıların yüzde 35’i Çin ürünlerinin kalitesizliğinden şikâyet etmekte ve yüzde 14’ü de Çinlilerin işlerini ellerinden aldığını düşünmektedir. Çin’in Afrika’daki rolü oldukça dinamiktir ve karikatürize edildiğinden daha karmaşıktır. Bu dinamikliği Devlet Başkanı Sata’nın görüşlerinin zamanla yumuşaması ile de görebiliriz. 2011 yılında yeniden devlet başkanı seçilmesinin ardından Sata ilk olarak Lusaka’da Çin delegasyonunu kabul etmiştir.

“Afrika’daki Çin” algımızın gelişiminde etkili olan faktör veriye dayalı ve zamanla biriken ve gelişen analizlerdir. Gelişen ticaret ve yatırımlar, aynı zamanda nitel ve nicel araştırmaların da gelişmesini sağlamıştır. Zira Çin devleti ve özel sektörü, Afrika’nın en büyük ticari partneri olarak ve en büyük doğrudan yatırımcı ve işveren olarak ortaya çıkmıştır. Neredeyse 1 milyona yakın Çinli geçici veya kalıcı olarak Afrika’da ikamet etmektedir.

Dr. Lee'nin "The Specter of Global China" adlı kitabı Çin'in Afrika yatırımlarının ve sermayesinin Batı merkezli sermayeden farklı olduğunu kanıtlama çabasına dayanmaktadır.

Alternatif Fonlar

California Üniversitesinde sosyoloji profesörü olan Lee, kitabında Çin devlet sermayesinin küresel sermayeden "daha farklı bir sermaye türü" olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu soruya cevap bulabilmek için Lee, Zambiya'da bakır madenciliği ve inşaat sektöründeki bu iki (Çin sermayesi-Küresel sermaye) sermaye türünün "karşılaştırmalı etnografisi" üzerine eğilmiştir.

Lee, Çin devlet sermayesinin karikatürize edildiği gibi "*emperyalist*" ya da "*kolonyalist*" olmadığını savunmaktadır. Lee'ye göre Çin devlet sermayesinin küresel sermayeden farklı olmasının sebebi daha farklı faiz ve geri ödeme zamanlaması sağlamasıdır. Çin devlet sermayesinin temel motivasyonunun kar etmeye indirgenemeyeceğini savunan Lee, siyasal mutabakat arayışı sonucu hareket eden bu sermayenin Zambiya açısından küresel sermayeden daha yararlı olduğunu düşünmektedir.

Lee, Çin'in devlet sermaye yatırımlarından sorumlu olan yöneticilerinin dünyevi zevklerden uzak pratiklerle hareket ederken; küresel sermaye temsilcilerinin ise Afrika'ya kişisel kariyer odaklı baktıklarını dile getirmektedir. Çin destekli şirketlerin, küresel sermayenin hâkim davranış biçimlerinden olan kısa vadeli karlılık motivasyonundan ziyade uzun dönemli ve istikrarlı yatırımlar peşinde olduğunu vurgulamaktadır. Lee, Çin yatırımları Zambiya'da yatırım yapan Kanada ve Hindistan gibi küresel sermaye ile kıyaslandığında Zambiya devletinin ve işgücünün talepleri için daha fazla ödün verdiği görüşünde ısrar etmektedir.

Zambiya'da maden yatırımı yapan *Nonferrous China-Africa*, şirketinin 2008'de Zambiya'nın beklenmedik vergi tarifelerine karşı diğer küresel şirketler gibi reddiye uygulamak yerine vergi tarifesine uygun ödeme yapmasını da bu bağlamda değerlendirmektedir. Ayrıca Lee, Çin'in inşa ettiği *Serbest Ticaret Bölgeleri*'nin (SEZs) de ikili iyi ilişkilerin en önemli kanıtlarından birisi olduğunda ısrar etmektedir.

Lee, Çin devlet kapitalizminin küresel hâkim düzene karşı bir sermaye alanı yaratarak, Zambiya'ya daha fazla otonomi ve bağımsızlık tanıdığını, devlet başkanı Sata'nın yükselişinde de Çin'in yapıcı bağlamda önemli katkıları olduğunu ifade etmektedir.

İnşaat sektöründe ise Çin sermayesine yönelik pozitif bir bakış açısının olmadığını altını çizen Lee, bu durumu Zambiya devletinin pasifliği ve sektörde Çin dışında bir rakip olmaması ile açıklamaktadır.

Eşitsiz İlişki

Zambiya'nın iş gücü koşullarının ve kapasitesinin iyileştirilmesinde Çin'in önemli katkıları olduğunu düşünen yazar, ikili ilişkilerin dengesiz olduğunu altını çizmektedir. Bu eşitsizliğin ise Zambiya kurumlarının sınırlı kaynak ve ajandasından kaynaklandığını iddia etmektedir.

Sata yönetimi ile birlikte küresel sermayeye karşı *yemel direncin* yüksek olduğu Zambiya'da emtia patlamasının ardından gelen ekonominin çeşitlendirilememesi sorunsal ülke borcunun yükselmesine yol açan bir süreci beraberinde getirmiştir.

Serbest ticaret bölgelerindeki vergisiz ticaret, katma değerli üretim ihracatını teşvik etmektedir. Bu teşvikin sonuca yansımaları ise hayli zaman alacak gibi gözükmektedir. Bu, realitede Çin firmalarının çıkarlarına daha çok hizmet etmektedir. Lee, özellikle inşaat sektöründeki durumdan endişe etmektedir. Sektörün faiz oranları ve projelerinin özellikle "*Zambiya'nın uzun dönemli geri ödeme kapasitesine karşı yırtıcı ve yıkıcı bir tehdit*" olarak tanımlanmaktadır.

Lee, Çin'in Zambiya'daki faaliyetlerinin bir turnusol kâğıdı vazifesi gördüğünü ve Çin'in Afrika açılımının ne yönde ilerleyeceğinin Zambiya deneyimi ışığında belirleneceğini söylemektedir. Serbest Ticaret Bölgelerinin daha fazla kazan-kazan niteliği kazanması gerektiğinin altını çizen yazar, ayrıca 50 kişinin öldüğü faciyanın Çin devletine ait bir fabrikada meydana gelmesinin Zambiya'da hala unutulmamış bir trajedi olduğunu altını çizmektedir. Çin'in, Zambiya'da başarılı olması halinde artık Afrika'da her yere istediği şekilde açılacağını söyleyen Lee, bu sebepten ötürü Zambiya deneyiminin oldukça önemli olduğunu vurguluyor.

Çin'in bölgedeki varlığının karikatürize anlamıyla "neo-kolonyal" bir politika olmadığını küresel sermayenin davranışları üzerinden bir karşılaştırma ile savunan yazar, Çin algısının sadece kendi varlığından ve pratikleri üzerinden kavranamayacağını bölge halkının hem geçmişteki küresel sermaye deneyimleri hem de güncel Çin algısı üzerinden kümülatif bir şekilde anlaşılacağını belirtiyor.

[1] Scott D. Taylor Georgetown Üniversitesinde "Afrika Çalışmaları"ndan sorumlu profesördür. Profesör Taylor, Afrika kalkınmasına yönelik çalışmalarla akademik hayatına devam etmektedir.

[2] California Üniversitesi'nde sosyoloji bölümünde profesör olan Lee'nin ilgi alanları Güney Yarım Küre'de Kalkınma, küreselleşme, Çin devlet kapitalizminin sermaye ve işgücü ile olan ilişkileridir.

[3] Vatansever Cephe (Patriotic Front) hareketi başkanı olarak geliştirdiği popülist söylemlerle devlet başkanı olan Sata, 2011-2014 yılları arasında Zambiya Devlet Başkanlığı görevini yürütmüştür. Küresel sermayenin Zambiya'daki eylemleri ve Afrika'nın kalkınmasına yönelik geleneksel kalıpların dışında geliştirdiği politikalar kıta Afrika'sında yükselmeye başlayan popülizmin önemli saç ayaklarından birini oluşturmuştur.